

хворіла, почала одужувати, проте всупереч порадам лікарів занадто рано встала з ліжка, що викликало ускладнення і смерть.

Чому не можна було сказати просто, що вона захворіла і померла? На те була своя причина: всього за півгодини до смерті Надєжду Аллілуєву бачили живою і здоровою, оточеною численним товариством радянських сановників і їхніх дружин, на концерті в Кремлі. Концерт давався 8 листопада 1932 р. з нагоди п'ятнадцятої річниці Жовтня.

Отже, як переконливо довів Ю. Александров, версія про вбивство Н. Аллілуєвої не підтверджується фактами. Навпаки, свідчення про самогубство видаються обґрунтованими. Втім, мотиви такого кроку – з необережності чи через емоційний стрес, залишаються нез'ясованими. Для Сталіна, як і для всього суспільства, воно стало несподіваним ударом. Але найбільшого удару Надія Аллілуєва завдала собі, адже своєю марною смертю вона нікому нічого не змогла довести.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Светлана Аллилуева. Двадцать писем к другу. – [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 26. 12. 2012. Режим доступу: http://lib.aldebaran.ru/author/allilueva_svetlana/allilueva_svetlana_dvadcat_pisem_k_drugu/
2. Лариса Васильева. Кремлёвские жёны. – [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 26. 12. 2012. Режим доступу: http://1001.ru/books/kremlin_wife/
3. Владимир Горак. Вторая и последняя жена. – [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 05. 03. 2013. Режим доступу: <http://hronograf.narod.ru/05/traged.htm>
4. Наталья Иванова. Супружеские измены. – [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 27. 03. 2013. Режим доступу: <http://www.e-reading-lib.org/book>
5. Лариса Кафтан. Надежда Аллилуева. Трагическая история второй жены Сталина. – [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 02. 03. 2013. Режим доступу: <http://www.ltvnet.ru>
6. Александр Колесник. Мифы и правда про семью Сталина. – [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 13. 02. 2013. Режим доступу: <http://www.istorya.ru/book/stalin>
7. Александр Колесник. Хроника жизни семьи Сталина. . – [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 27. 03. 2013. Режим доступу: <http://www.e-reading-lib.org/book.php?book=>
8. Александр Орлов. Тайная история сталинских преступлений. – [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 27. 03. 2013. Режим доступу: <http://trst.narod.ru>
9. Суицид Надежды Аллилуевой. – [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 20. 03. 2013. Режим доступу: <http://www.stalin.su/book.php?action=header&id=14>

Гринчук О.

Науковий керівник – доц. Валіон О.П.

БАЛКАНСЬКА ПРОБЛЕМА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ КІНЦЯ ХІХ– ПОЧАТКУ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ БАЛКАНСЬКИХ ВО Н 1912– 1913РР., 1913Р.)

Актуальність проблеми. Від початку ХХст. Балкани трактуються як «порохова бочка» Європи, чому значною мірою сприяли дві Балканські війни 1912 і 1913 рр. Однак, на думку низки відомих дослідників проблеми, не слід пояснювати перетворення Балкан в гарячу точку Європи лише суперництвом ворогуючих угруповань держав, це стало можливим тому, що боротьба держав поєднувалася тут із суперництвом молодих національних держав, з прагненням буржуазії окремих країн досягти переваги на півострові, зайняти перше місце під балканським сонцем, потіснити сусідів[2].

Важливими для наступних процесів розвитку європейських країн є і наслідки означених подій[1], зокрема, залучення практично всіх країн півострову до двох світових воєн, греко-турецька війна 1919 – 1921 рр., недавня неоголошена сербсько-хорватська, кривавий конфлікт у Боснії і Герцеговині, чимала кількість інших больових точок у цьому регіоні.

Тому, передумови, причини, розв'язання та наслідки балканської проблеми в контексті міжнародних відносин кінця ХІХ – початку ХХ ст. залишаються у полі досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників.

Мета статті – зробити спробу аналізу балканської проблеми в контексті міжнародної політики кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на прикладі перебігу Балканських воєн 1912–1913рр., 1913р.). **Завдання статті** – розглянути основні етапи розгортання Балканських воєн 1912–

1913рр., 1913р.), простежити роль європейських країн, зокрема, Росії та Англії в політичних подіях на Балканах в означений період.

На початку ХХ ст. Балкани залишаються однією з актуальних тем великої європейської політики. Об'єктивними причинами цього стало те, що Османська імперія остаточно втратила важелі впливу на свої європейські провінції, а Австро-Угорщина, яку активно підтримувала Німеччина, почала готуватися до рішучих дій, спрямованих на встановлення власного контролю над регіоном. Намагаючись запобігти посиленню Габсбурзької монархії, не допустити її територіального розширення за рахунок територій на Балканах, інші великі держави, зокрема, Росія, висунули гасло «Балкани – балканським народам!».

Таким чином, підбурюючи країни та народи Балкан відносно формулювання програм перетворень на півострові, великі держави виходили, передусім, із власних інтересів та реальних можливостей, що відкрилися вз'язку з наявністю суперечностей між європейськими грандами.

Для Сербії програма «Балкани – балканським народам!» в умовах, коли приєднання Боснії та Герцеговини після тимчасової окупації їх Австро-Угорщиною стало неможливим, насамперед, полягала у визволенні сербів, котрі проживали в областях під владою Порти, та приєднання цих територій до себе. У втіленні цих планів серби зіткнулися з протидією болгар, які також претендували на південну частину півострова (Косово, Македонія, Північна Албанія).

Ситуація на Балканах загострилася впродовж 1903–1904рр.: Ілінденське повстання в Македонії, заворушення в європейських провінціях Османської імперії, російсько-австрійська та австро-німецька зустрічі на вищому рівні, активізація підготовки до проведення реформ в Османській імперії, надання Портою Німеччині концесії на будівництво залізниці в Малій Азії тощо.

Одночасно, погіршилися двосторонні австро-сербські відносини, тому Сербія у своїй зовнішній політиці знову почала орієнтуватися на Росію, а ідея заснування політичного союзу Сербії, Чорногорії, Болгарії та Греції невдовзі стала першочерговим завданням моменту.

Цей період характеризувався, крім іншого, тим, що, всупереч несприятливим зовнішнім чинникам, поступово активізувалися і набули конструктивності двосторонні контакти між окремими балканськими країнами. Першими розпочали серйозні переговори Сербія та Чорногорія (1903–1904рр.), результатом яких стало укладення договору про економічне співробітництво між Сербією та Болгарією, негласну домовленість, в якій сторони зобов'язалися спільно захищатися проти будь-якої можливої агресії. Договір 1912 р. визначав межі можливого розширення кордонів двох держав за рахунок європейських провінцій Туреччини, започаткувавши процес створення коаліції балканських країн, до якої згодом увійшли Сербія, Болгарія, Чорногорія та Греція.

Скориставшись, як приводом, відмовою Стамбула надати автономні права населенню Македонії та Фракії, а також зупинити оголошену мобілізацію, союзники розпочали бойові дії проти турків (першим 4 жовтня оголосив війну король Чорногорії Школа). Вдалими були дії й інших союзницьких армій, що змусило Туреччину піти на переговори, котрі закінчилися підписанням у Лондоні мирної угоди (1913 р.), за якою вона відмовлялася практично від усіх своїх європейських провінцій, крім частини Фракії, Константинополя та проток Босфор і Дарданелли.

Визволені з-під турецької влади території поділили між собою країни-переможниці. Частину їх приєднала до себе Сербія, її здобутки могли б бути більшими, та Австро-Угорщина доклала чимало зусиль, щоб обмежити сербський вплив. Відень вимагав від Сербії відвести армії з Адріатичного узбережжя, погрожуючи оголосити війну у випадку невиконання вимоги, схожі вимоги були поставлені й перед Чорногорією. Наступним кроком у цьому напрямі стало проголошення незалежності Албанії (28 листопада 1912 р.) під патронатом та за безпосередньої участі Австро-Угорщини, – мета якого полягала знову ж таки в недопущенні Сербії до моря.

Одразу після тріумфального для балканських країн завершення війни з Туреччиною загострилися суперечності між Сербією і Болгарією, що призвело влітку 1913 р. до воєнного конфлікту між ними, т. зв. Другої Балканської війни (17 червня – 28 липня 1913 р.), учасниками якої стали Сербія та Греція, з одного боку, і Болгарія, з іншого. Невдовзі у війну проти Болгарії вступила також Румунія.

Війна закінчилася підписанням у Бухаресті мирного договору, згідно з яким Сербія одержала велику частину Македонії. Перемога Сербії в Другій Балканській війні ще більше

зміцнила її позиції, поставивши на порядок денний питання про об'єднання в одній державі всіх історичних сербських теренів, а також про створення південнослов'янської держави, до складу якої увійшли б і «австрійські» слов'яни.

До Бухарестського договору були включені три декларації: болгарська – з протестом проти його умов і висловленням надії на їх перегляд, союзників і Румунії – проти ревізії договору, що свідчило про хиткість досягнутої згоди. Отже, зав'язалися вузли найгостріших протиріч – болгаро-румунських навколо Південної Добруджі, болгаро-грецьких і сербських – через розмежування в Македонії, болгаро-турецьких – через землі у Фракії.

Отже, Балкани перед першою світовою війною воістину становили політичний «пороховий лъох», але левова частка провини за це лежала на урядах країн Південно-Східної Європи. Суспільно-політична обстановка нагадувала не післявоєнну, з поступовим пом'якшенням напруженості, а передвоєнну, і наступні події Першої світової війни дали переконливий матеріал на підтвердження цієї думки.

Така динаміка суперечностей між Сербією і Болгарією викликала значний резонанс усіх європейських країн. У рамках статті зосередимо увагу на висвітленні позиції російської та англійської дипломатії, оскільки Британська та Російська імперії на початку ХХ ст. належали до числа провідних світових держав, як за територією та населенням, так і за військовим, економічним і стратегічним потенціалом, відігравали провідну роль в міжнародних відносинах.

1907 рік, коли Англія і Росія підписали Конвенцію у справах Персії, Афганістану та Тибету, й об'єднали свої зусилля для відсічі експансії Німеччини, став важливим рубежем у світовій політиці. Угода завершувала розмежування великих європейських держав перед загрозою світової війни, однак, наявність взаємної ворожнечі, численних протиріч в Європі і, особливо, в Азії, не дозволили перетворити цей блок у формальний союз, скріплений договірними зобов'язаннями.

Увагу дипломатії Європи, зокрема Англії та Росії, у 1912–1913 рр. приковували Балкани. Для великих держав Балканські війни обернулися серією великих і малих міжнародних криз, яких упродовж двох років історики нараховують близько десятка. Ці кризи різко загострили тліючі конфлікти між великими державами, посилили міжблокове протиріччя і поставили Європу перед загрозою великої війни.

Значну роль у формуванні та здійсненні дипломатичного курсу в Англії означеного періоду відіграли Е. Грей – тогочасний глава Міністерства закордонних справ, А. Нікольсон, У. Тіррел, його соратники – ліберал-імперіалісти. Всупереч складній внутрішньополітичній ситуації в Англії, наявності гострих суперечностей з Росією, схильності частини британської дипломатії до домовленостей з німецьким блоком з низки питань, англо-російська Антанта не розпалася.

Однак, історики [4] вказують, що англо-російська дипломатія на Балканах зазнала низки тактичних поразок, відступаючи перед австро-німецькою політикою «броньованого кулака». Тим не менш, у стратегічному відношенні підсумки Балканських воєн можна вважати досить сприятливими для Антанти, оскільки ситуація, в якій знаходився німецький блок, в цілому погіршилася, а Росія й Антанта уникнули війни і виграли час для зміцнення своїх армій.

Англійська дипломатія, очолювана Е. Греєм, грала на Лондонській конференції ключову роль посередника між двома військовими блоками: Троїстим союзом і Франко-російським союзом, але при цьому намагалася діяти на користь своїх партнерів по Антанті. До Англії сходилися всі нитки європейської дипломатії: вона фактично координувала політику Антанти, але при цьому, її «незалежне» становище було головною інтригою міжнародних відносин напередодні Першої світової війни.

Дослідники стверджують, що Великобританія не була зацікавлена в тривалій відстрочці світової війни, і тому іноді провокувала Росію на дії, які могли наблизити конфлікт. Але головним для британської дипломатії були обставини початку конфлікту: неодмінною умовою було те, що вина за нього, в очах англійського громадської думки, повинна бути покладена на ворожу коаліцію [4].

Балканський напрям був, традиційно, головним у російській зовнішній політиці. Росії (за допомогою, переважно, Англії) вдалося створити альянс із раніше ворогуючих між собою балканських націй під своєю егідою. Загалом, Балканські війни 1912–1913 рр. дали новий імпульс для відродження в Росії ідеї слов'янської єдності. Перемоги Балканського союзу були

сприйнятті значною частиною російського суспільства як шанс взяти реванш за поразку в Боснійській кризі.

В ході військових подій виникла загроза закриття Босфору і Дарданелл для російського торгового флоту, що змусило і Державну думу, і впливові підприємницькі організації через органи російської преси знову підняти проблему Чорноморських проток[5].

Згодом, розбіжності в Балканському союзі, які призвели до Другої Балканської війни, оцінювалися в російському суспільстві як поразка не тільки російської дипломатії, але і Росії як великої держави – покровительки слов'ян. Дослідники вказують, що «про-німецьки» налаштовані націоналістичні кола, скориставшись моментом, спробували піддати сумніву ефективність союзу з Францією та угоди з Англією. Однак у цілому за підсумками Другої Балканської війни співвідношення сил на Балканах змінилося на користь Антанти, оскільки втрата Болгарії була компенсована посиленням Сербії і зміною курсу Румунії[5].

Саме в період Балканських воєн відбувся злам у настроях значної частини російського суспільства – була пройдена межа, за якою загроза європейської війни вже не здавалася катастрофою. Слово «війна» легко вимовлялося на патріотичних маніфестаціях, миготіло на сторінках газет. У питанні про Босфор і Дарданелли навіть, раніше обережні, кадети продемонстрували готовність йти до кінця.

Про наростаючу напругу міжнародної обстановки напередодні світової війни свідчив російсько-німецький конфлікт, викликаний військовою місією на чолі з генералом фон Сандерсом, в результаті чого зона Чорноморських проток виявилася під німецьким контролем. Це була остання поступка російської дипломатії. Російсько-німецька «газетна війна», що розгорнулася навесні 1914 р., для обох сторін стала інформаційною підготовкою до неминучого збройного зіткнення.

Загалом, з появою балканської системи союзів 1912 р. Російська імперія зайняла позицію безпрецедентного домінування на Балканах. У кампанії проти Османської імперії її протеже – малі балканські народи, – показали високі бойові та моральні якості, однак, зрештою, поховали свою нетривалу єдність у братовбивчій війні. Для російської дипломатії період Балканських воєн обернувся низкою поразок, а міжсоюзницька війна практично знищила престиж Росії на Балканах, похитнула його і в Європі.

Значною мірою провал російської позиції були об'єктивно обумовлені загальною кризою самодержавно-деспотичної Російської держави, з іншого боку – недалекоглядністю російської дипломатії, очолюваної С.Д. Сазоновим [4].

Отже, період Балканських воєн заклав багато проблем і конфліктів, актуальних і в наші дні. Серед них: підстави багатьох прикордонних і міжнаціональних суперечок, у тому числі, косівської проблеми, коли частину територій, населених албанцями, було передано Сербії. У той же період виникла гостра македонська проблема, коли щодо спірних земель зіткнулися конкурентні домагання декількох балканських країн – Болгарії, Греції і Сербії.

На нашу думку, без належного знання історії Балканських воєн 1912 – 1913 років, криз, динаміки міжнародних відносин, пов'язаних з ними, складно зрозуміти, як відбувалося «скокування» Європи до великої війни, як народжувалися і оформлялися її обставини, причини та наслідки. Глибоке розуміння особливостей балканських криз, які сколихнули Європу в 1912–1913 рр., пояснює логіку подій, пов'язаних з Липневою кризою 1914 р., коли розпочалася світова війна. Низка істориків вважають також, що головним, хоча й віддаленим, наслідком Першої світової війни була Друга світова війна, тому, вивчення їх коренів є ключем до розуміння усієї історії ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Виноградов В. Н. Восточный вопрос в большой европейской политике / В «пороховом погребе Европы» 1878–1914 гг. – М.: Индрик, 2003. – 536 с.
2. Виноградов В. Н. Международные отношения на Балканах 1856–1878. – М., 1986. [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://mirknig.com/knigi/1181498027-mezhdunarodnye-otnosheniya-na-balkanah-1856-1878.html>
3. Виноградов В.Н. Об исторических корнях «горячих точек» на Балканах [Електронний ресурс]: Режим доступу. – <http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/HISTORY/BALKANS.HTM>
4. Захаров П.В. Англо-русские дипломатические отношения в период Балканских войн/ П.В. Захаров. – Автореф. дисс. канд. истор. наук. – Рязань, 2002. – 24 с.

5. Кострикова Е.Г. Внешняя политика в общественном мнении России накануне Первой мировой войны / Е.Г. Кострикова. – Автореф. дисс. докт. истор. наук. – М., 2011. – 48 с.

Гринчук О.

Науковий керівник – доц. Секо Я.П.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ М.А. БУЛГАКОВА

Становлення суспільно-політичних поглядів видатного російського письменника М.А. Булгакова – тема, яка входить до кола наукових зацікавлень дослідників різних галузей знання. Аспекти його життя і творчості стали предметом дослідження літературознавців, філософів, істориків, політологів. На цьому фоні малодосліджені суспільно-політичні погляди М.А. Булгакова, що передбачають аналіз істориків.

Метою статті є аналіз суспільно-політичних поглядів М.А. Булгакова на основні його творів, епістолярної спадщини, праць дослідників-булгакознавців.

Означена проблема має чимало напрацювань: від критичних статей, датованих за життя письменника – до ґрунтовних досліджень творчості митця, започаткованих Булгаківськими читаннями другої половини 1980-х років [4].

Серед основних булгакознавчих досліджень – «Жизнеописание Михаила Булгакова» М. Чудакової (1988) [8], «Жизнь Булгакова. Допишуть раньше, чем умереть» В. Петеліна (2001) [3], праці Б. Соколова: «Булгаковская энциклопедия» (1996); «Сталин, Булгаков, Мейерхольд. Культура под сенью великого кормчего» (2004) [6], «Расшифрованный Булгаков. Тайны «Мастера и Маргариты» (2006) [5], в яких трагічна постать митця, його морально-етична позиція, суспільно-політичні погляди розглядаються у всіх протиріччях та динаміці на тлі радянської культурної політики.

Джерельну основу дослідження суспільно-політичних поглядів М. Булгакова можна розділити на групи: художні твори письменника та їх інтерпретація; особисті документи М. Булгакова; спогади, листи, щоденники та інші матеріали людей, особисто знайомих з митцем.

Сучасні булгакознавці одностайні у думці, що на становлення поглядів і життєвих принципів письменника, які практично не змінилися до кінця життя, вплинуло, перш за все, його родинне оточення, зокрема, консерватизм, спокійне сприйняття існуючого порядку, закладені батьком, викладачем Духовної академії, отримана письменником ґрунтовна освіта.

Аналіз творчої спадщини М. Булгакова свідчить, що його хвилювали теми суспільно-політичного характеру, для прикладу, проблеми майбутнього розвитку Росії, становища народних мас. Спробуємо прослідкувати окреслену тезу на прикладі творів письменника, його щоденникових записів. Так, в листі до сестри від 31.12.1917 р. М. Булгаков писав: «Придет ли старое время? Настоящее таково, что я стараюсь жить, не замечая его, не видеть, не слышать! Недавно, в поездке в Москву и Саратов, мне пришлось все видеть воочию и больше я не хотел бы видеть... Видел толпы, которые есаждали подвезды захваченных, запертых банков, голодных хвосты у лавок, затравленных и жалких офицеров, видел газетные листки, где пишут, в сущности, об одном: о крови, которая льется и на юге, и на западе, и на востоке, и о тюрьмах. Все воочию видел и поняло кончателъно, что произошло» [9].

Співставляючи цей процес із динамікою Західної Європи, М. Булгаков передбачив могутній поступ останньої. У щоденнику читаємо: «Мы опоздаем... Мы так сильно опоздаем, что никто из современных пророков, пожалуй, не скажет, когда же наконец мы догоним их и догоним ли вообще? Ибо мы наказаны. Нам немислимосейчас созидать. Перед нами тяжкая задача – завоевать, отнять свою собственную землю. Расплата началась» [9].

У фейлетоні «Прийдешні перспективи» (1919 р.) М. Булгаков вказував, що «наздогнати» буде практично неможливо, що «велика соціальна революція» загнала Росію на саме дно «ями ганьби та лиха» [9].

У 1920-і роки письменник зазнав сподівання, що нова економічна політика дозволить відновити народне господарство, підняти Росію на новий рівень. Однак, до кінця 1920-х років М. Булгаков зневірився в правоті комуністичної ідеології. Показовими є його гротескні образи щодо майбутнього радянського суспільства: «В Самаре два трамвая. На одном надпись «Площадь Революции – тюрьма», на другом – «Площадь Советская – тюрьма».